

УДК 82–94:316.3

Нехайчук Ю. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ ВИДАТНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Філософські роздуми про історію, спроби відкрити та розтлумачити її закономірності, логіку і механізми руху завжди будуть цікавити поціновувачів цієї науки. Проте осмислення ходу історії неминуче викликає питання про роль у ній тієї чи іншої особистості.

Через значне використання історичної тематики в літературних творах виникає таке явище як історизм, за допомогою якого письменники намагалися показати особливості тієї чи іншої епохи, пролити світло на неоднозначні події та постаті.

З урахуванням нових даних історичної науки художньо переосмислюється діяльність найвідоміших історичних діячів, руйнуються усталені стереотипи їх оцінок. Відбувається зміцнення акцентів зі сфери соціальної проблематики у сферу морально-етичних та націотворчих проблем, класові цінності поступаються місцем загальнолюдським ідеалам, що зумовлює посилення гуманістичного пафосу творів.

Осмислюючи феномен історичної пам'яті в контексті сучасної світової культури та літератури, розглядаючи його як результат розвитку людства, маємо достатньо підстав вважати, що покликані ним до життя художні твори беруть дієву участь у процесах накопичення, зберігання, передачі буттєвої інформації та цивілізаційного досвіду сучасним і майбутнім поколінням. Окрім того, література має унікальну можливість відтворювати колективні настрої та інтегрувати свідомість соціуму, нації в світоглядні процеси суб'єкта, впливати на соціокультурний потенціал суспільства в цілому.

Проблема людини та історії, складні взаємини індивідуума та суспільства, пошук особою свого місця в світі є сьогодні однією з найважливіших і, закономірно, центральною у багатьох творах літератури XX та XXI ст. Якщо перед історичною наукою постала необхідність нової інтерпретації історичних подій і постатей, їх драматичних протиріч, то художні твори мають своє специфічне завдання – формувати національну свідомість, розкривати і примножувати історичний духовний досвід людства, передавати моральні уроки майбутнім поколінням.

Питання про роль особистості в історичному процесі з'явилося давно, але воно залишається актуальним і на сьогодні. Серед авторів, які активно досліджували цю проблему, можна виділити В. Дрея, К. Гемпеля, М. Мандельбаума, Е. Нагеля, К. Поппера, Ф. Штерна, У. Уолша. Цінні зауваження щодо сили впливу особистостей в різних ситуаціях (стійких і переломних) можна знайти у А. Лабріюлі, Дж. Неру, А. Я. Гуревича та ін.

Кожен мислитель по-своєму підходив до вирішення цього питання, саме тому часто зустрічаються зовсім протилежні судження. На нашу думку, воно не втрачає актуальності через дві причини. По-перше, вчених цікавить закономірність історичного процесу. Побутує думка про те, що окремі особистості мають значний вплив на хід історії, але в той же час побутує думка про те, що дані особистості лише виконують свою історичну місію, а їхні дії були спричинені самим ходом історії.

Якщо розглядати це питання поверхово, то можна зробити висновок, що людина знаходиться в конкретних історичних умовах, саме тому її дії та думки відповідають їм. З цього випливає судження, що людина може впливати на хід історії, сприяти прискоренню або уповільненню історичних закономірностей, проте скасувати їх дію не може [3].

Якщо ж розглядати дане питання, спираючись на конкретні історичні факти, то вищесказане не може повністю пояснити та охарактеризувати вплив особистості на історичний процес. Щоб дати більш ґрунтовну відповідь на питання про роль особистості в історичному процесі, в своїй роботі ми проаналізували еволюцію поглядів на роль особистості в історії.

Дане питання цікавило мислителів ще за часів Античності. Древні греки та римляни фаталістично сприймали майбутнє, адже вони вірили, що доля кожного визначена наперед. Проте це не завадило виникненню ідеї про те, що багато чого залежить від людини. Про це свідчать твори Фукидіда ("Історія Пелопоннеської війни"), Ксенофонта ("Грецька історія") та Плутарха ("Порівняльні життєписи"), в яких вони описують діяльність тогочасних політиків та полководців, які залишили свій слід в історії.

Для Середньовічної культури характерна панівна роль релігії та церкви. Саме тому особистість розумілася як сутність Бога, а сам історичний процес розглядався як реалізація божественних цілей. Спираючись на вчення тогочасних мислителів (Августин, Жан Кальвін та ін.), можна зробити висновок, що все відбувалося за божественним планом. Люди лише думали, що самі приймають рішення та діють за власною волею, а насправді вони виконували волю Господа. Проте Бог діяв через обраних ним людей, саме тому їхня роль була визначальною, адже розкривши її суть, можна було зрозуміти божественний замисел.

Проте можна прослідкувати певну еволюцію розвитку поглядів на роль особистості, спираючись на тогочасну літературу. Звичайно, література релігійного спрямування була містком від античності до середніх віків (екзегетика (тлумачення і коментарі до Святого Письма), богослужбова література, література для мирян (псалтир, перекази біблійних сюжетів, часовники тощо), літописи (які створювалися в монастирях як хроніка, насамперед, церковної історії), схоластичні трактати, дидактичні твори та видіння, життя святих (агіографія) та розповіді про їхні чудеса ("Життя святих" Дмитра Туптала та ін.)).

На зміну релігійній літературі приходить класичний героїчний епос ("Пісня про Нібелунгів", "Пісня про Роланда", "Пісня про мого Сіда", "Слово о полку Ігоревім"), що відбиває народну точку зору на важливі для національної історії

події. Проаналізувавши зміст даних творів, стає зрозумілим, що на перший план виходять суспільно-значущі теми (патріотизм, вірність королю, засудження феодального розбрату), проте в кожному творі героєм стає ідеальний воїн.

Пізніше з'являється лицарська література, котра пов'язана з відкриттям індивідуальності та вважається початком еволюції від типологічно-символічного нехтування окремою особистістю до спроб розкрити її внутрішній світ. Суворі воїни перетворюються на вишуканих лицарів, а література, в свою чергу, переключає увагу виключно на прояви його індивідуальних якостей та особистих подвигів.

Мислителі періоду Відродження приділяли головну увагу не Богу, а людині. Гуманісти звеличували її та вважали творцем світу культури. Людина в епоху Відродження стає богорівною істотою.

Якщо Бог – начало світу, то людина – його центр. Вона у своїй діяльності та помислах нічим не обмежена, спроможна на все саме завдяки власним зусиллям. Формується певний рівень самосвідомості; визначальними є такі якості, як гордість, самоствердження, усвідомлення власної сили і таланту, життєрадісності та вільнодумства. Завдяки цьому епоха Відродження дала світу видатних особистостей, різнобічно освічених, з яскравим темпераментом, вольовою цілеспрямованістю, величезною енергією.

Загальним руслом тодішньої літератури можна вважати міркування про людину. Письменники доби Відродження протиставляли *Homo sapiens* та *Homo faber* (Людина розумна і Людина діяльна) у всьому її “благородстві” людській “нікчемності” Середньовіччя. Побутувала віра в те, що творчі сили людини ґрунтувалися на тому, що з усіх живих істот тільки вона здатна доповнити існуюче іншою реальністю, створеною нею самою, її руками, її працею і талантом, реальністю мистецтва, культури, громадських інститутів і цінностей. То був по суті гімн епосі з її творцями, її успіхами, її правителями.

Для даного періоду характерний значний інтерес до біографії та діяльності видатних людей, що визнавалася рушійною силою в історичному процесі. Яскравим прикладом можна вважати твір Н. Макіавеллі “Державець”, де автор прагнув знайти новий тип політичного діяча, визначити роль особистості в політичній історії, виявити межі особистої влади, сформулювати закономірності політичного режиму, закласти основи політичного мистецтва, визначити межі повноважень верховного суверена в нових умовах.

Н. Макіавеллі у своїй індивідуалістичній доктрині затверджував ідеал людини, яка здатна звернути собі в благо все багатство зовнішнього світу. Його сучасники розглядали людину з точки зору філософії, або науки, або мистецтва, і тому людина осмислювався або як філософ, або як учений, або як художник і діяч мистецтва. Проте Н. Макіавеллі обґрунтовує природу людини з точки зору політики. Саме тому для нього людина – це ще й політичний діяч.

Об'єктом пильної уваги Н. Макіавеллі стають риси особистості, необхідні для активної політичної діяльності: відданість батьківщині й прагнення служити її благополуччю, готовність підкорити особисті інтереси суспільним, непримиренне відношення до тиранії й деспотії.

Письменник першим висвітлив особливості поведінки людини в сфері політичних відносин та довів універсалізм людської індивідуальності до логічного завершення. Н. Макіавеллі розширив рамки індивідуалістичної доктрини, що призвело до вивчення політичної людини – государя, політичного лідера, верховного правителя. Проте автор змушений звертатися до природи людини та її неоднозначної сутності. “...У всіх людях, а особливо в государях... зауважують ті або інші якості, що заслуговують похвали або осудження. А саме: говорять, що один щедрий, інший скупий... один марнотратний, інший жадібний; один твердий, інший жалісливий; один чесний, інший віроломний; один зніжений і легкодухий, інший твердий духом і смів; цей поблажливий, той гордовитий; цей розпусний, той цнотливий; цей лукавий, той прямодушний; цей упертий, той покладливий; цей легковажний, той статечний; цей набожний, той нечестивий отже далі” [7, 345].

Н. Макіавеллі написав у “Державці” про сприйняття образу правителя в народі: “...люди, вірячи, що новий правитель виявиться кращим, охоче повстають проти старого, але незабаром вони з досвіду переконуються, що були обдурені, бо новий правитель завжди виявляється гіршим, ніж старий”. “Люди звичайно йдуть шляхами, прокладеними іншими, і діють, наслідуючи зразки, але оскільки неможливо ані неухильно йти цими шляхами, ані порівнятися в доблесті з тими, кого ми ставимо за зразок, то людині розумній належить обирати шляхи, прокладені найбільшими людьми, і наслідувати людей гідних і шляхетних, щоб якщо не зрівнятися з ними в доблесті, то хоча б сповнитися їх духу” [7, 134].

У період XVI–XVII ст. росте віра в нову науку. Питання про свободу волі людини вирішується більш логічно на основі деїзму: роль Бога повністю не заперечується, але обмежується. Тогочасні мислителі вважали, що Бог створив всі закони, але оскільки вони вічні і незмінні, людина вільна діяти в рамках цих законів.

У період Просвітництва виникла філософія історії, згідно з якою природні закони суспільства базуються на вічній і загальній природі людей. Питання про те, в чому полягає ця природа, вирішувалося по-різному. Але панувало переконання, що суспільство можна перебудувати згідно з цими законами на розумних засадах. Звідси визнавалася високою і роль особистості в історії.

Просвітители вважали, що видатний правитель або законодавець міг радикально змінити хід історії. Наприклад, Вольтер у своїй “Історії Російської імперії за правління Петра Великого” зобразив Петра I як просвітителя, котрий приніс культуру в повсякденне життя “дикунів”.

Твір був цілісним та ґрунтовним, його можна назвати історією не однієї особи, а цілого народу та держави, проте потужна авторська концепція відібрала у Петра I деякі риси характеру, які були притаманні окремій особі. В цілому його правління було для Вольтера підходящим матеріалом для висвітлення власних просвітницьких ідей [4, 7].

В той же час видатних особистостей, особливо релігійних діячів, зображали в гротескному вигляді. Просвітители не розуміли, що сильна особистість може з’явитися нізвідки, вона повинна відповідати тому рівневі розвитку, на якому

знаходилося суспільство в даний період. Можна зробити висновок, що особистість можуть до кінця зрозуміти лише в тому середовищі, в якому вона з'явилася та може проявити себе. Отже, особистість не може існувати окремо від суспільства, воно породило її й лише з його допомогою вона може змінити щось в історії.

Не зважаючи на таке бачення ролі особистості в історичному процесі, саме в період Просвітництва вона стала однією із важливих теоретичних проблем.

У перші десятиліття XIX ст., коли романтизм панував над літературним життям, відбувається різкий поворот в трактуванні питання про роль особистості. Уявлення про особливу роль мудрого законодавця на порожньому місці змінилися підходами, які ставили особистість у відповідне історичне оточення. В той час, коли просвітителі намагалися пояснити стан суспільства законами, які видавали правителі, то романтики, навпаки, виводили урядові закони зі стану суспільства, а всі зміни пояснювали історичними обставинами.

Можна зробити висновок, що романтиків мало цікавила роль історичних особистостей в історії, оскільки основну вагу вони приділяли “народному духові” в його найрізноманітніших проявах. Вони вважали, видатні історичні діячі могли тільки прискорити або уповільнити настання того, що було неминучим і необхідним. Такий підхід до розгляду ролі особистості в розвитку суспільства та історичному процесі загалом призвів до того, що протягом довгого періоду часу панувала тенденція применшувати роль особистості. Тогочасні літератори та філософи стверджували, що суспільство знаходилося в постійному русі, тобто, воно постійно розвивалося. Саме тому, за потреби, одна особистість може з легкістю змінити іншу.

Яскравим прикладом такого історичного провіденціалізму можна назвати роман Л. Толстого “Війна і мир”. Письменник наголошував на тому, що значення видатних людей в розвитку історичного процесу лише ілюзія, проте насправді вони лише “раби історії”, яка визначена наперед волею Всевишнього (“Чем выше стоит человек на общественной лестнице... чем больше власти он имеет... тем очевиднее предопределенность и неизбежность каждого его поступка” [13, т. 2, 5]).

Головною думкою, яку Лев Толстой не полишав протягом всього свого роману, було те, що історична подія є стихійною, її можна розцінювати як непередбачуваний результат діяльності всіх людей, простих учасників історії. Письменник постійно задавався питанням: чи вільна людина у своєму виборі? Проаналізувавши твір, ми дійшли висновку, що кожна особистість свідомо живе для себе, проте в той же час вона служить несвідомим знаряддям для досягнення певних цілей, котрі потрібні для добробуту суспільства, в якому дана особистість знаходиться, а то й для всього людства (“Они боялись, радовались, приходили в негодование, размышляли, считая, что они знают то, что делают, и что делают для себя, но все же были невольным орудием истории: делали скрытую от них, но понятную для нас работу. Такая неизменяемая судьба всех практических деятелей. Провидение заставило всех этих людей, которые старались добиться своего, оказывать содействие выполнению одного огромного результата, на который ни один человек – ни Наполеон, ни Александр, ни тем более кто-нибудь из участников войны – даже не надеялись”

[13, т. 2, 74]). Кожна особистість залежить від багатьох факторів: суспільство, сім'я, національність, рівень інтелекту та ін.

Видатна особистість повинна поєднувати в собі всі чесноти свого народу та нести моральну відповідальність перед ним. Саме тому амбіційні претензії Наполеона зображають його як людину, котра не може зрозуміти глибини та значення подій, які відбуваються навколо нього. Великий полководець “бачив” себе правителем світу, що завадило йому досягти духовної свободи (“Нет величия там, где нет простоты, добра и правды” [13, т. 2, 307]).

Лев Толстой наголошував на тому, що воля однієї людини нічого не варта. В його романі Наполеон вважає себе творцем історії, проте насправді він є лише “іграшкою” в руках долі. Цим автор заперечує претензії однієї особистості на особливу роль в історії і наголошує на тому, що народ – вирішальна сила в історії.

Проте не можна стверджувати, що Лев Толстой повністю заперечував роль особистості в історії. Письменник дотримувався думки про те, що дії особистості обумовлені історичними чинниками і вона виконує певну роль в розвитку історичних подій.

Пізніше почалося повернення до ідеї визначальної ролі особистостей та “героїв” в історії. Першим, хто реанімував цю ідею, був англійський філософ Томас Карлейль. Своє бачення ролі особистості в історії він виклав у творі “Герої та героїчне в історії”. Згідно автору, всесвітню історію можна вважати біографією видатних людей. В своїх роботах Карлейль зосереджувався на тих чи інших особистостях та їх ролі в суспільстві, проповідує високі цілі та почуття, пише цілий ряд блискучих біографій.

На противагу Толстому, Карлейль вважає, що народні маси – це лише знаряддя в руках сильних особистостей. Він наголошував на тому, що історія побудована за принципом кола та складається з певних циклів, які повторюються. Саме тому, коли героїчне начало в суспільстві слабшає, назовні може вирватися руйнівна сила народних мас (повстання, революції). Ця сила буде панувати до тих пір, доки суспільство знову не виявить у собі “істинних героїв” (Кромвель, Наполеон та ін.).

Автор вважав, що на будь-якому етапі перебігу світової історії з'являється “велика” людина, яку можна назвати рятівником тогочасного суспільства, іскрою, яка розпалює полум'я змін. Він ототожнює історію та біографію. “великих” людей [6]. На думку Карлейля, до таких людей можна віднести Наполеона, Кромвеля, Фрідріха II, Шиллера, Гете та ін.

Автор наголошував на тому, що народні маси не повинні слідувати за сумнівними героями, ними повинні керувати лише люди вищого порядку. Своєю книгою Карлейль посприяв утворенню певного “культу героїв” в історії та літературі (“Життя видатної людини – не веселе свято, а битва і похід, боротьба з володарями і цілими князівствами. Його життя – не дозвольна прогулянка запашними апельсиновими гаями і зеленими квітучими луками в супроводі співаючих муз і рум'яних гір, а суворе паломництво через спекотні пустелі, через країни, покриті снігом і льодом. Він мандрує серед людей; він любить їх

незбагненою ніжною любов'ю, змішаною із співчуттям, любов'ю, якою вони йому не можуть відповісти, але душа його живе на самоті, в далеких закутках світобудови” [5, 337].

Особистість можна назвати як причиною, так і продуктом історичного розвитку. Пошук золотої середини дозволяє побачити різні аспекти проблеми. Проте це не дає змогу пояснити, коли і чому особистість може чинити значний вплив на історичний процес, а коли – ні.

Пізніше з'явилися теорії, котрі вирішували проблему ролі особистості в історії за допомогою законів біології та соціології (В. Джеймс та Ф. Вудс).

Щодо сучасних поглядів на дану проблему, то перш за все варто відмітити С. Хука. В своїй книзі “Герой в історії. Дослідження меж і можливостей” він дійшов висновку, що суттєво пояснює, чому роль особистості може коливатися в різних умовах. Він зазначає, що, з одного боку, діяльність особистості, дійсно, обмежена обставинами середовища і характером суспільства, але з іншого – роль особистості істотно підвищується (до стану, коли вона стає незалежною силою), коли в розвитку суспільства з'являються альтернативи. При цьому він підкреслює, що в ситуації альтернативності від якостей особистості може залежати і вибір альтернативи. Хук не дає класифікації таких альтернатив і не пов'язує наявність альтернатив зі станом суспільства (стабільне – нестабільне), але ряд наведених ним прикладів стосується найбільш драматичних моментів (революцій, криз, воєн).

Автор розмежовує історичних діячів за ступенем їх впливу на хід історії, ділячи їх на людей, що впливають на події, і людей, що створюють події.

У другій половині XX – початку XXI ст. можна виділити наступні основні напрямки дослідження проблеми:

1. Залучення методів і теорій міждисциплінарних напрямків. У 50–60-ті рр. XX ст. остаточно сформувався системний підхід, який потенційно відкривав можливість поглянути на роль особистості по-новому. Але більш важливими тут виявилися синергетичні дослідження. Синергетична теорія (І. Пригожин, І. Стенгерс та ін.) розрізняє два головних стани системи: порядку і хаосу. Ця теорія потенційно допомагає поглибити розуміння ролі особистості. У ставленні суспільства її підходи можна інтерпретувати так: у стані порядку система не допускає істотної трансформації. Зате хаос, незважаючи на негативні асоціації, часто дає можливість перейти в інший стан (як на більш високий, так і на більш низький рівень). Суспільство може повернути в той чи інший бік під впливом різних, навіть незначних в цілому причин. Серед цих причин почесне місце займають ті чи інші особистості.

2. Розгляд питання про роль особистості в аспекті проблеми законів історії або в контексті тих чи інших напрямків дослідження і підходів. Серед багатьох авторів, які досліджували це питання, варто виділити У. Дрея, К. Гемпеля, Е. Нагеля, К. Поппера, Л. фон Мізеса та ін. Причому між деякими з них велися цікаві дискусії навколо проблем детермінізму і законів історії.

Серед численних спроб розвинути теорію ролі особистості можна згадати статтю Л. Новака “Клас і особистість в історичному процесі”. Автор намагається

аналізувати роль особистості через призму нової теорії класів, яка була частиною створеного ним немарксистського історичного матеріалізму. Цінно, що він намагається розглядати роль особистості в широкому аспекті історичного процесу, будує моделі впливу особистості залежно від політичного режиму і класової структури суспільства. В цілому Л. Новак вважає, що роль особистості, навіть видатної, в історичному процесі не особливо велика, з чим важко погодитися. Досить цікавою і вірною, хоча і не принципово новою, є його думка, що сама по собі особистість як індивід не здатна значно вплинути на хід історичного процесу, якщо ця особистість не знаходиться на перетині з якимись іншими факторами – параметрами історичного процесу [11].

3. В останні десятиліття активно розвивається так звана альтернативна, або контрфактуальна, історія, яка відповідає на питання про те, що було б, якби не було тієї чи іншої особистості. Вона досліджує гіпотетичні альтернативи при неіснуючих сценаріях, наприклад, при яких умовах Німеччина і Гітлер могли виграти Другу світову війну, що було б, якби помер Черчилль, Наполеон виграв битву при Ватерлоо і т.п.

4. Аналіз ролі особисті в різних ситуаціях виходить з ідеї, що її історична роль може коливатися від непомітної до величезної залежно від найрізноманітніших умов і обставин, а також від особливостей досліджуваного місця, часу та індивідуальних рис особистості.

5. Моделювання дозволяє уявити розвитку в суспільстві як процес зміни його фазових станів, причому в кожному стані роль особистості істотно змінюється. Як приклад, можна навести модель такого процесу, що складається з 4 фаз: 1) стабільне суспільство типу монархії; 2) передреволюційна криза; 3) революція; 4) створення нового порядку.

Отже, характер нової системи залежить від якостей лідерів, перипетій та інших, часом випадкових, речей. З цієї причини в результаті змін завжди виходить не те суспільство, яке планувалося. Поступово розглянута гіпотетична система дорослішає, формується і набуває жорсткості. Тепер вже багато в чому нові порядки формують лідерів.

У ХХ ст. стало зрозуміло, що суспільство може перебувати в різних якісних станах, від чого залежать багато його характеристик.

Питання про роль окремих суспільних діячів у процесі утворення держав та їх еволюції є цікавим і важливим. Варто зауважити, що біля витоків утворення майже будь-якої ранньої держави або великого політичного утворення типу аналога раннього держави завжди стоїть та чи інша видатна особистість.

У 50–60-ті рр. ХХ ст. остаточно сформувався системний підхід, який потенційно відкривав можливість по-новому поглянути на роль особистості. Але більш важливими виявилися синергетичні дослідження. Хоча синергетики приділили проблемі ролі особистості трохи уваги (як виняток, можна відзначити Л. І. Бородкіна), тим не менш завдяки тому, що синергетика в ряді відносин істотно розвинула і поглибила розуміння поведінки систем, це також потенційно відкрило деякі можливості для поглиблення розуміння ролі особистості.

Зважаючи на все вищесказане, можна зробити висновок, що проблема ролі особистості в історії для кожного покоління завжди була актуальною і вирішується в новому аспекті. Саме тому ми вважаємо, що є серйозна необхідність повернутися до аналізу проблеми ролі особистості в історії з урахуванням нових досягнень історичної науки.

Література

1. Гринин Л. Е. Личность в истории: современные подходы / Л. Е. Гринин // История и современность. – 2011. – № 1. – 3–40.
2. Гринин Л. Е. Роль личности в истории: история и теория вопроса : [лекция] / Л. Е. Гринин // Философия и общество. – 2011. – № 4. – С. 175–193.
3. Гуцин А. А. Роль личности в истории [Электронный ресурс] / А. А. Гуцин. – Режим доступа : <http://исторический-сайт.рф/Роль-личности-в-истории-1.html>.
4. Искюль С. Н. Вольтер и его "История Российской империи" / С. Н. Искюль // Отечественная история и историческая мысль в России XIX–XX веков : [сб. ст. к 75-летию А. Н. Цамутали]. – СПб. : Изд-во "Нестор-История", 2007. – С. 9–17.
5. Карлейль Т. Теперь и прежде / Т. Карлейль. – М. : Республика, 1994. – 415 с.
6. Карлейль Томас [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vikent.ru/author/100/>.
7. Макіавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / Н. Макіавеллі ; [пер. з італ. А. Перепадї]. – Харків : Фоліо, 2007. – 511 с.
8. Михайловский Н. К. Герои и толпа. Избранные труды по социологии : [в 2-х т.] / Н. К. Михайловский. – СПб. : Алетейя, 1998. – Т. 2. – 406 с.
9. Пащенко В. І., Пащенко Н. І. Антична література : [підручник] / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко. – К. : Либідь, 2001. – 718 с.
10. Плеханов Г. В. К вопросу о роли личности в истории. Избранные философские произведения : [в 5-ти т.] / Г. В. Плеханов. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1956. – Т. 2. – 828 с.
11. Роль Особистості в історії. Видатні особистості і маси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daviscountydaycare.com/rushjn-sili-ta-subkti-storichnogo-proczesu/54-rol-osobistost-v-stor-vidatn-osobistost--masi.html>.
12. Руденко Т. П. Особистість у художній творчості романтизму. Взаємозв'язок філософії і літератури / Т. П. Руденко // Вісник НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 3. – С. 65–69.
13. Толстой Л. Н. Война и мир : [роман : в 4-х т.] / Л. Н. Толстой. – М. : Просвещение, 1981. – Т. 1. – 287 с. ; Т. 2. – 302 с. ; Т. 3. – 318 с. ; Т. 4. – 270 с.
14. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / [Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А.]. – Львів : Вища школа, 1982. – 440 с.

Анотація

У статті прослідковано еволюцію поглядів видатних мислителів від Античності до сьогодення на роль видатних особистостей в історичному процесі. Акцентується увага на спробах вирішити проблеми людини та історії, складні взаємини індивідуума та суспільства, пошук особою свого місця в світі, які є центральними у багатьох творах літератури. У статті наголошується на тому, що осмислюючи феномен історичної пам'яті в контексті сучасної світової культури та літератури, розглядаючи його як результат розвитку людства, маємо достатньо підстав вважати, що покликані ним до життя художні твори беруть дієву участь у процесах накопичення, зберігання, передачі буттєвої інформації та цивілізаційного досвіду сучасним і майбутнім поколінням. Окрім того, література має унікальну можливість відтворювати колективні настрої та інтегрувати свідомість соціуму, нації в світоглядні процеси суб'єкта, впливати на соціокультурний потенціал суспільства в цілому.

Ключові слова: історичний процес, обособленість, суспільство, народні маси, герой, правитель.

Аннотация

В статье рассмотрена эволюция взглядов выдающихся мыслителей от античности до современности на роль выдающихся личностей в историческом процессе. Акцентируется внимание на попытках решить проблемы человека и истории, сложные взаимоотношения индивидуума и общества, поиск личностью своего места в мире, которые являются центральными во многих произведениях литературы. В статье отмечается, что осмысливая феномен исторической памяти в контексте современной мировой культуры и литературы, рассматривая его как результат развития человечества, есть достаточно оснований считать, что призваны им в жизнь художественные произведения принимают действенное участие в процессах накопления, хранения, передачи бытийной информации и цивилизационного опыта современным и будущим поколениям. Кроме того, литература имеет уникальную возможность воспроизводить коллективные настроения и интегрировать сознание социума, нации в мировоззренческие процессы субъекта, влиять на социокультурный потенциал общества в целом.

Ключевые слова: исторический процесс, личность, общество, народные массы, герой, правитель.

Summary

The article describes the evolution of the views of prominent thinkers from antiquity to modern times in the role of outstanding personality in the historical process. The attention is focused on trying to solve the problems of human history, the complex relationship of the individual and society, the search for a person's place in the world that are central in many works of literature. The article notes that comprehending the phenomenon of historical memory in the context of the modern world culture and literature, viewing it as a result of the development of mankind, there is enough evidence that called to them in the life of works of art to participate effectively in the process of collection, storage, transmission existent information and civilization experience of current and future generations. In addition, literature has a unique opportunity to play a collective mood and integrated consciousness of society, nation ideological processes subject to influence socio-cultural potential of the society as a whole.

Keywords: historical process, personality, society, masses, hero, governor.

УДК 82.0

Мацевко-Бекерська Л. В.,

доктор філологічних наук,

Львівський національний університет імені Івана Франка

НАРАТОЛОГІЧНИЙ ГОРИЗОНТ ЕКСТРАДІСГЕЗИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Поетологічний формат вирішення нарації в українській малій прозі зламую XIX–XX століть засвідчує втілену калейдоскопічність: тривання міметичної традиції класичного реалізму поєднується з художньо-психологічними пошуками, втіленими у розмаїтих формальних експериментах. Зокрема, особливість малої прозової форми полягає в одночасному прагненні до деталізації фікційного світу та усвідомленості власної формальної обмеженості, а отже смислотворчої відповідальності. Прийоми концентрації змісту задля максимального рецептивного